

Време је за корак више

*прошореј Владан Симић,
секретар Епархије бачке и члан Одбора за обележавање Новосадске рације 1942.*

Зима, јануар 1942. године. Бачка покривена снегом. Ледом оковани Дунав и Тиса...

Када би овим речима почео некакав роман или приповетка, читалац би могао помислити како је прави срећковић када се баш у његовим рукама задесила књига која почиње овако идиличном сликом. Али зима и ледени јануар '42. године су били тако далеко од било какве идиле, а тако близу најстрашније замишљеној представи пакла и искомског зла. Кажу да рат у човеку изазива све најгоре и најбоље, и то је, вероватно, истина. И овај рат је изазвао велико страдање људи, читавог народа, зверски убијених само зато што су били то што јесу и што се та чињеница, као и број људи и простор на коме су живели, нису уклапали у планове њихових целата. Показао је најстрашнију слику палог човека и најтамније стране његове природе, али је, истовремено, показао и онај део људске личности који се чува као највећа светиња, за углед новим нараштајима. Ти малобројни појединци, који нису били спремни да се одрекну своје човечности зарад утапања у масу, заслепљену мржњом и жедну крви, сачували су образ човечанства.

Ко је тај народ и ко су његови целати?

До недавно се о овоме није ни говорило, није се смело, па није ни чудно што се данас, када нас од тог погрома дели скоро осам деценија, може и мора поставити ово питање. Сувише дуго смо ћутали, у име лажног братства и измишљеног јединства. Једино је Црква, заједно са породицама убијених, чувала истину и неговала спомен на све жртве. Сада, када је, ваљда, слободно говорити, нема потпуне тишине, али се стидљиво, једва чујним шапатом, макар једном годишње – на парастосима и поменима невиним жртвама – каже понека уопштена фраза: *Убијени су наши суџађани, руком Хорџијевих фашиста*. Неко се осмели па дода и то да су жртве били Јевреји, Срби и Роми, али већ тада се над свима нама надвија нека невидљива рука коју смо, изгледа, научили да видимо и тамо где је нема или је барем не би смело бити, која нас одмах повуче корак уназад. Навикнутима на страх и подаништво, то нам је сасвим

довољно да у себи оставимо запретино све оно што би се морало рећи и што би се једино могло назвати правом истином.

Српски народ у Бачкој и на другим стратиштима, поготово у НДХ, није страдао као некаква колатерална штета Холокауста и крвавог похода Хитлера и његових сателита на децу Аврамову. Напротив. Срби би сигурно били жртве и да се на простору на којем су вековима живели никада није појавио ниједан припадник Мојсијевој вери, из простог разлога што су Срби убијани јер су Срби и зато што су Православне вере. То је истина. Тиме се нимало не умањују страдања братског јеврејског народа, нити се омаловажава страдање било којег народа и појединца – знаног или незнаног – него се истина износи на видело, без сувишних и убичајених фраза.

У Бачкој, или тачније, у Шајкашкој, Новом Саду и Бечеју, 1942. године, смишљеном акцијом која је добила еуфемистички назив *Рација*, убијени су и под лед Тисе и Дунава бачени (неки су били живи) Срби и Јевреји, а у појединачним случајевима страдали су и недужни припадници других народа, попут Рома, Русина, Словака и других. Остале невинне жртве нису биле систематски убијане као припадници одређеног народа него из сплета разних околности. Неки су храбро остајали уз своје суседе и пријатеље који су одвођени на губилиште, а истина је и да је фактор пљачке имовине убијених био чест повод за упис на листу са које се могло отићи само под лед. Ову истину доказују спискови познатих жртава, који свакако нису потпуни и вероватно је да никада неће бити коначни, али је потпуно јасно да су страдала места у којима су у највећем броју живели Срби. Нису страдали припадници неких војних одреда или само политички прваци и „бунџије” против окупаторске власти, нити комунисти и партизани, којих тада у Бачкој није било ни у траговима, него обичан свет: учитељи, лекари, свештеници, адвокати, занатлије, паори и томе слично. Спискови су, као што се зна, али не говори, унапред припремани и од њих се није одступало. Старци, жене, деца, чак и одојчад – нико није поштеђен.

То је укратко одговор на питање ко је тај народ.

А целати?

Они који су извршили злочин нису били само војска која је слушала наређења и команде злогласног хитлеровског послушника Миклоша Хортија. Били су то и тадашњи суседи и суграђани жртава. Неки су довођени из суседне државе, неки из суседних места, а неки из оближњих улица. Да би се и у *новом добу* и околностима и даље корачало путем „највећег сина наших народа и народности“, а за тај пут смо се обавезали заклетвом, пионирским марамама и партијским књижицама, добијеним привилегијама и фотељама, да са њега никада нећемо скренути, истина је морала да поново покрије своје лице. Зато и данас често слушамо бриселски интонирану причу да су криви *Хортијеви фашисти*, иако Мађарска у време Хортија није била диктатура, нити фашизам и парламентаризам могу ићи руку под руку. Да би се дошло до одговора на питање ко су били целати, најпре се мора поставити питање **зашто** се одиграо овај крвави пир. Тако ћемо сазнати и **коме** је то било потребно.

Иако је могуће ићи даље у историју, довољно је да се задржимо на само неколико чињеница. Срби у Аустроугарској никада нису уживали поверење Мађара, нити су Срби веровали њима, а кулминација тог сукоба најбоље се показала током Мађарске буне. И док су се Срби борили за своју слободу и на Мајској скупштини прогласили *Војводство Србије и Тамишкој Банати*, Мађари су из својих националних интереса чинили све да их у томе спрече. Све што су за себе тражили од Беча, Мађари нису били вољни да дају другим народима у оквиру Угарске. Уз велике жртве на обе стране, Срби су извојевали победу. После укидања *Војводства*, које је трајало свега десетак година, Срби су се политичким путем, ослањајући се понекад на Беч, а понекад и на Пешту, борили за своја права. Тешким данима се није назирао крај већ је српски народ чекало још једно страдање у Великом рату. Опет су на једној страни били Срби, а на другој Мађари. Завршетком рата и нестајањем Аустроугарске, Срби се, као победници, коначно ослобађају и присаједињују Краљевини Србији. За Мађаре то је још један велики пораз. Разумљиво, за њих је то време када су изгубили своје *јужне крајеве*, што је значило да су остали без скоро две трећине територије. И поред *Споразума о вечном пријатељству* који су потписали са Краљевином Југославијом 1940. године, почетак Другог светског рата у нашој земљи Мађарима даје нову наду да могу повратити изгубљене територије. Они који су својом знојем и крвљу проливеним на Дрини, Церу, Колубари, албанским врлетима, Солунском фронту и Кајмакчалану задужили Отаџбину, а она им узвратила тако што их је населила уз њихове сународнике преко Саве и Дунава, постали су прва мета Мађара у започетом светском сукобу. У окупацији југословенских територија учествовало је око 80.000 мађарских војника. У сарадњи са Хитлеровим генера-

лима, Мађарска је израдила план распореда својих јединица за упад у Југославију. На дан проглашења НДХ, мађарска влада одобрава Регентову заповест о ратним операцијама у *јужним крајевима* и издаје *Прокламацију мађарском народу* да је војна интервенција неопходна зарад новодне заштите мађарског живља. Већ у току ноћи, између 10. и 11. априла 1941. године, Мађарска војска прелази границу са Југославијом и, приликом запоседања Бачке, лишава живота преко 3.500 људи (махом Срба), а преко 10.000 људи излаже свирепој тортури. Међу првим одлукама окупатора била је наредба војног заповедништва од 25. априла 1941. године, која се односила првенствено на Србе, Јевреје и Роме, да су *сва она лица која пре 31. октобра 1918. године нису имала ојштинску завичајност на подручју Велике Мађарске (без Хрватске), а нису ни поштомци оваквих лица, тј. усељеници или колонисти, дужна напустили подручје Државе у року од три дана, почевши од 28. овог месеца од 0 сати. Обавезани на сељење могу собом понети — осим грађоцености — оне покретности које собом могу однећи, надаље онолико поштових новца колико је пошребно за покриће најнужнијих издатака насталих са сељењем. Сваки усељеник дужан је држави се поштом пријавити у Србију преко Пештоварадина, пре подручје Хрватске преко Мишровице напустили за један дан. Оне који својој торњој дужности — ма из кој разлога — не удоволе, одстиранићу брахијалном (бруталном) силом, у ком случају ова лица тубе, поред других казни, и овом наредбом њима осигуране поштомности... Сваки усељеник дужан је народности дужан је у времену од 1. до 10. маја пријавити се лично код ујвигеској одељења мађарске краљевске полиције.*

После ове војно-полицијске акције, која би се могла назвати првим ударом на цивилно становништво Бачке, у којем се као симбол страдања издаваја село Сириг, уследио је паклени план промене националне структуре становништва на том простору. У свим уџбеницима света ова злочиначка намера се назива геноцидом или етничким чишћењем. Једино је код нас добила свој еуфемистички облик и позната је као *Раџија!* Појам под којим се подразумева и потрага локалне полиције за једним одбеглим криминалцем, као и акција у циљу превентивних мера сузбијања незаконитих радњи, требало је да послужи за прикривање чињеница о размерама овог злочина.

Када знамо све ово, није тешко одговорити на питање које нема истинитог одговора већ седамдесет седам година. Дакле, геноцид или етничко чишћење над Србима у јануару 1942. године, на простору Бачке, извршили су Мађари у својој тежњи да поврате изгубљене територије у Великом рату и да променом етничког састава становништва, односно убијањем и протеривањем Срба и Јевреја и насељавањем мађарског становништва, заувек реше питање своје јужне границе. Овај погром је извршен на најсвирепији начин и при томе није било никаквог критеријума који би поштедео макар најосетљивији део популације. Убијани су сви који су били на списку.

А први редови крвавих спискова попуњени су именима српских добровољаца, добростојећих староседелаца и интелектуалне елите. Из личне користи, спискове су унапред припремали махом Мађари који су живели заједно са Србима и Јеврејима, а један део је преузет са ранијих спискова повратника из заробљеништва. Било је то време када се за једну краву или угојено свињче убијала цела породица. У том крвавом метежу издваја се страдање породице Јелене Јовандић, која је у Новосадској рацији, у једном трену, изгубила петорицу синова. После такве трагедије, она је ипак смогла снаге да по завршетку рата изјави: *Ја не знам ко је убио моје синове, јер су жандарми и војници били њихово нејасно.* Не могу да кажем да ли нас је неко њихово нејасно довео војнике и жандарме да убију моје синове, јер смо ми са свима добро живели, а личне непријатељство нисмо имали.

Да би истина потпуно открила своје лице, мора се рећи и то да је било и оних припадника мађарског и немачког народа који нису пристајали на овај злочин. Како већ рече један наш угледни архијереј: *Ендре Бајчи Жилински и Пал Телеки сирали су срамоту са лица своја народа.* У Ковиљу и Каћу, мештани Мађари и Немци, стали су на улаз у своја села и нису дозволили зликовцима из свог народа да изврше покољ над њиховим суседима и пријатељима. Они су, као и многи други, осветлали образ својих сународника.

Греше сви они који мисле да би истина о овом злочину била камен спотицања између Срба и Мађара и да је због заједничке будућности ваља прикрити. Камен спотицања или непремостива провалија између ова два народа који вековима живе заједно једино може бити скривање потпуне истине, њено изобличавање и прекрајање. Тек када се открије и јасно каже и прихвати цела истина, без улепшавања и еуфемизама, оба народа ће у потпуности моћи да граде заједничку будућност. Историја нас учи да другог пута нема.

Шта би се догодило са немачким народом да се није храбро суочио са злочинима својих сународника који су у циљу просперитета аријевске расе убили милионе људи? Да ли би се икада опоравили као народ да су све приписали нацистима и Хитлеру, иако су добро знали да су њихови најближи, на које су били поносни, неретко са песмом на уснама и у потпуној послушности, вођени истом идејом, ишли да поробе Европу и свет? Ко је чинио хитлеровску омладину, а ко припаднике Вермахта и SS трупа? Хитлер сам не би могао да учини ништа. И у овом случају ствар се не може генерализовати, јер су и многи Немци осетили сву тежину неслагања са нацистичким идејама и свирепим начином њиховог спровођења. Зато је једини пут ка ослобођењу осећања кривице за милион-

ске жртве, па и оне из сопствених редова, био да немачки народ погледа истини у очи и да из ње извуче поуке.

А шта је са нама?

Ми још увек имамо необјашњиву потребу да се извињавамо што смо били жртве. Као да то што се догодило није проблем, јер смо навикли да дубоко закопавамо своје ране и сећање. Сваки човек који држи до истине и правде, и себе сматра пристојном особом и припадником цивилизованог народа, не може замерити Србима што се сећају и не заборављају нити им може убројати у грех жељу и потребу да жртве из свог народа не препусте забраву. Наше сећање није позив на освету, не дај Боже, или на удаљавање од наших суграђана и наших земљака Мађара. Култура сећања јесте предуслов опстанка идентитета свих народа који вековима заједно живе на овим просторима, и због тога је потребнија нама и будућим генерацијама него онима којих се сећамо. Она је позив свима да заједно научимо историјску лекцију која нас учи да се овакво зло више никада, никоме и нигде не сме поновити. Ова лекција мора бити у потпуности истинита, или ћемо преузети узалудни Сизифов посао.

Зато је неопходно да историјски уџбеници и читанке не остану празне као до сада. Да невине жртве добију Меморијални центар где ће српска, јеврејска, ромска, русинска, словачка, мађарска, немачка и сва друга деца и нараштаји моћи да сазнају истину. Да без терета прошлости, који смо ћутањем и заташкавањем ставили на њихова нејака плећа, заједно живе и радују се животу у нашој заједничкој држави Србији. Како да се науче емпатији и како да верују једни другима када су окренути само себи и свом народу, а поред њих живе десетине других народа? Да је неким случајем велика Десанка Максимовић задржала за себе бол и тугу, и дубоко у својој души сахранила истину о крагујевачком злочину над ђацима и недужним народом, *Крвава бајка* не би данас била песма коју зна свако дете. То би било немогуће и да је Десанкин вапај остао ван корица читанки, јер деца не би имала одакле да науче шта је добро, а шта зло; шта је другарство, заједништво и храброст; и колика је вредност живота и значај одговорности.

Зато је крајње време да сви заједно учинимо корак више и погледамо истини и једни другима у очи. „Ако останете у мојој речи, заиста сте моји ученици, и упознаћете истину и истина ће вас ослободити” (Јн. 8, 31,32), вечне су речи нашег заједничког Господа Исуса Христа. ■■

(Ауторски текст професора Владана Симића, секретара Епархије бачке и члана Одбора за обележавање Новосадске рације 1942. године, објављен у дневном листу Вечерње новости, 27. јануара 2019, стр. 16,17)

ОТРГНУТИ ОД ЗАБОРАВА
(Невиним жртвама
Новосадске рације 1942)

Крај града тече Дунав сиви
Таласи његови тајну носе
За истином вапе и мртви и живи,
Зашто убише људе наге и босе?

Памти те дане леда и зиме
На обали његовој многи свет
Некима до данас не зна се име
Прекиде се живота њихова лет.

Породице целе Дунав је глед 'о
Окован мразом и Штранд и град
Мајка грли уплашено чедо
Док под лед их баца људски гад.

И данас прича да сведок је био
Крвавог леда и тишине неме
Злочина страшног што се збио
Да затре српскога рода семе.

Дунав би радо променио име
И вирове своје што са њим теку
Да не памти злочин оне зиме
Кад хиљаде људи бацише у реку.

Он их прими ко брат брата
Да ублажи њихову бол и муку
Да никада више не буде рата
Да пружи им последњег поздрава руку.

Застани, кратко, и поносно ћути,
Чућеш како Дунав немирно спава
Не дај савести да се помути,
Праведнике отргни од заборава!

Дунав је сведок док време траје
Целата својих они су бреме
Мученика венац Бог им даје
Нека се затре убица семе!

Сад небеске судије – тад безгробне жртве,
Злочина овог истина се сазна
Крвнике баците међу мртве!
Вечно проклетство њима је казна.

На обали његовој нема ни траг
Да Плава гробница и ту постоји
Заборава нашег тамо је праг
Споменик страдања не постоји.

Нек гроб им буде овај стих,
С трепетом душе приносим кад,
Нек Дунав спере грехе свих
Да памти их достојно Нови Сад!

протојереј
Владан Симић